

УДК 37.013.42+37.047

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ МАТЕРІ І ДИТИНИ ТА ПОТРЕБА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НИХ КВАЛІФІКОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Шеремет А. М.

У статті розглянуто підходи науковців до сутності професійної діяльності соціального педагога. Визначено його професійні обов'язки. Проаналізовано роль та місце соціального педагога у роботі з клієнтами центрів матері і дитини. Головна увага зосереджена на характеристиці діяльності центрів матері та дитини. Висвітлено принципи, етапи та методи діяльності соціального педагога у центрах.

Ключові слова: центри матері і дитини, соціальний педагог, професійна діяльність, посадові обов'язки, підготовка майбутніх фахівців.

В статье рассмотрены подходы ученых к сущности профессиональной деятельности социального педагога. Определены его профессиональные обязанности. Проанализирована роль и место социального педагога в работе с клиентами центров матери и ребенка. Главное внимание сосредоточено на характеристике деятельности центров матери и ребенка. Освещены принципы, этапы и методы деятельности социального педагога в центрах.

Ключевые слова: центры матери и ребенка, социальный педагог, профессиональная деятельность, должностные обязанности, подготовка будущих специалистов.

The article describes scientific approaches to the essence of the professional work of a social teacher. The author defines professional duties of social teachers, analyzes their role and place in the work with clients of "Mother and Child" Centers. The main focus is on the characteristics of the services provided by "Mother and Child" Centers. The principles, stages and methods of a social teacher's professional work in these centers are highlighted.

Key words: "Mother and Child" Centers, social teacher, professional work, job description, training of future specialists.

Актуальність дослідження. "Дитинство" та "материнство" – це два соціальні феномени, які надзвичайно тісно взаємопов'язані між собою та є вкрай чутливими до політичних, соціальних та економічних змін у суспільстві. Ставлення до материнства та дитинства у кожній країні вважається найкращим індикатором благополуччя та соціальної зрілості. Як показує статистика, сьогодні в Україні одна із сотні матерів залишає свою новонароджену дитину. Виходячи з цієї статистики, нині вкрай важливим є необхідність підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до роботи, яка б позитивно сприяла зміні цієї негативної тенденції. До таких фахівців, на яких можуть бути покладені такі обов'язки, насамперед, відносяться соціальні педагоги.

Зазначимо, що сучасна ситуація в Україні характеризується соціально-економічною та політичною нестабільністю, значним спадом виробництва, зниженням рівня життя більшості населення, посиленням розшарування населення за рівнем доходів, викривленням моральних норм і цінностей, зростанням злочинності та насильства. Всі ці чинники призвели до втрати орієнтирів на створення повноцінної сім'ї, неповагу до материнства та народження дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відповідно до принципів Конвенції ООН про права дитини, з метою профілактики соціального сирітства Україна зобов'язалась забезпечити розвиток сімейних форм виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, та підтримувати сім'ї з дітьми, які опинились у кризовій ситуації. Раннє втручання у кризу родини та підтримка різних форм сімейного влаштування дітей дозволяють зменшити чисельність

соціальних сиріт (дітей, які не живуть з родинами, але мають одного з батьків) шляхом зміщення акценту від розвитку мережі дитячих будинків та інтернатів у бік підтримки кровних та прийомних сімей.

У наукових напрацюваннях А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка та ін. висвітлено теоретико-практичні аспекти професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери у вищих навчальних закладах. Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про те, що достатньо широко вивчаються проблеми сім'ї та сімейного виховання вченими А. Антоновим, Н. Кузнецовою, А. Мудрик. Питання підготовки молоді до сімейного життя досліджували З. Зайцева, Т. Поспілий, І. Трухін, В. Постовий, Є. Сичова та ін. Сутність батьківства розкрита у працях О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, І. Зверевої, В. Кравця, Г. Лактіонової, О. Лещенко. Питання усвідомленого батьківства в психологічному аспекті вивчали А. Бодалев, М. Єрміхіна, А. Співаковська, В. Століна, Г. Філіпова, І. Хамитова. Безумовно, що ці наукові дослідження мають вагомий вплив на проблематику формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів до роботи з клієнтами (майбутніми мамами), що готові відмовитися від своєї дитини, однак не вичерпують її повною мірою. Констатуємо, що нині наявний очевидний дефіцит педагогічних теоретико-практичних напрацювань з питань професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики соціального сирітства у цілому та до роботи у соціальних центрах матері і дитини зокрема. Ці аспекти послужили поштовхом для написання статті.

Мета статті – дослідити сутність та зміст професійної діяльності майбутнього соціального педагога і на цій основі визначити педагогічні засади функціонування центрів матері та дитини і з'ясувати потребу у професійній діяльності кваліфікованих соціальних педагогів у них.

Виклад основного матеріалу. Соціально-педагогічна освіта України повинна бути акцентованою на загальні цінності, причому у майбутнього соціального педагога повинна бути сформована потреба – "служити своєю професією на благо інших людей, яка орієнтує (чи акумулює) професійно-особистісну активність соціального педагога у досягненні цієї гуманної цілі" [7, с. 15]. Ми переконані у тому, що орієнтація на особистісно значущі цінності майбутнього соціального педагога виступає основою становлення професіоналізму студента в соціально-педагогічному освітньому процесі.

Утвердження в Україні професії соціального педагога зумовлене двома факторами, з одного боку – розробкою і впровадженням міжнародних стандартів щодо проведення соціально-педагогічної діяльності, а з іншого – глибокими кризовими процесами, які спричинені радикальними політичними та економічними змінами. Майбутній фахівець, що працюватиме у соціально-педагогічній сфері, повинен розглядатися як особистість та суб'єкт діяльності, що володіє системою професійних цінностей, є висококваліфікованим професіоналом. Критерієм сформованості професіоналізму є готовність майбутнього соціального педагога до самостійного здійснення багатoproфільної та багатоаспектної практичної діяльності.

Формування професійної компетентності фахівця в галузі соціальної педагогіки нині набуває вагшого значення через зростаючий рівень запитів, які пред'являють клієнти до соціального педагога. Сьогодні у соціально-педагогічній сфері потрібний фахівець, який не чекатиме інструкцій, а вступить у професійне життя з уже сформованим творчим, професійним і духовно-особистісним досвідом.

Зазначимо, що вперше посадові обов'язки соціального педагога були визначені у листі МНО України № 1/9–272 від 02.08.2001 р. До них відносяться: соціально-інформаційна допомога; соціально-правова допомога; соціально-економічна допомога; соціально-психологічна допомога; соціально-педагогічна допомога. Усі ці види соціальної допомоги можуть реалізовуватися в різних формах: заочних (листування, телефон довіри), очних (безпосереднє спілкування при відвідуванні різних установ, наприклад, центру реабілітації, кризового центру), стаціонарних (тривале спостереження за дитиною в спеціальних умовах, наприклад, в притулках, інтернатах), комплексних (взаємодія з іншими фахівцями, наприклад, юристами, психологами, для вирішення специфічних завдань).

Коротко проаналізуємо підходи науковців до сутності та змісту професійної діяльності соціального педагога. Зокрема, О. Безпалько вважає, що соціальний

педагог – "спеціаліст, який організовує соціально-педагогічну діяльність з дітьми, молоддю та дорослими в різних соціокультурних середовищах (сім'я, навчальний заклад, трудовий колектив, дитячі та молодіжні об'єднання, клуби тощо) з метою створення для них сприятливих умов соціалізації" [1, с. 53]. Соціальний педагог, на думку І. Богданової [2], "це спеціаліст, у компетенцію якого входить надання педагогічної, психологічної, психотерапевтичної та соціальної допомоги людям, які її потребують. Він організовує виховну роботу з дітьми, молоддю, дорослими в різних соціокультурних середовищах" [2, с. 111]. У малій енциклопедії соціальної педагогіки під редакцією І. Зверєвої [5] соціальний педагог – "це особа, фах якої – соціально-педагогічна робота й освітньо-виховна діяльність" [5, с. 249]. Тобто соціального педагога можна розглядати як універсала, однак, як констатує авторка, "його універсальність має чіткі предметні кордони, які визначені змістом освітніх та виховних проблем особистості та можливими шляхами їх вирішення" [5, с. 250].

Отже, узагальнюючи наведені вище підходи науковців, ми розглядаємо соціального педагога як фахівця, що має ґрунтовну фахову підготовку, що може здійснювати соціально-педагогічну діяльність у соціумі, виступаючи як захисник інтересів і законних прав людини та помічник у пошуку виходу з проблемної ситуації, може компетентно поставити соціальний діагноз і визначити найоптимальніші методи педагогічного впливу у вирішенні проблемної ситуації, з якою до нього звернувся клієнт.

У своєму дослідженні ми повністю поділяємо погляди українських науковців Л. Міщик [3] та О. Безпалько [6] у тому, що професіоналом є соціальний педагог, який: відповідає професійним вимогам, нормам, стандартам, еталонам професії, усвідомлює її значущість у суспільстві; свідомо налаштований на професію; досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, адаптації та реабілітації; використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини; вносить у професійну діяльність творчий та новаторський компоненти; усвідомлює перспективу та межі своєї професійної освіти; має необхідний рівень професійних якостей, теоретичних знань та практичних умінь і навичок; проявляє соціальну активність у професійній діяльності.

Ми повністю поділяємо позицію В. Поліщук [4] у тому, що основним системотвірними елементами професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів повинні бути: потреби українського суспільства; мета, зміст та інноваційні технології соціальної та соціально-педагогічної діяльності; вимоги, які ставлять самі клієнти на основі соціальних цінностей, які мають тенденції до вдосконалення; необхідність у формуванні у фахівців високого рівня професійної компетентності до реалізації професійної діяльності, а також професійно обумовлених особистісних якостей. У міру розширення масштабів виникнення нових форм і моделей соціально-педагогічної діяльності ступінь її ефективного впливу на соціальну політику України все більше залежить від рівня професійної компетентності майбутніх фахівців, їх готовності до соціально-педагогічної діяльності. У нашому баченні професійна підготовка студентів у вищих навчальних закладах повинна бути зорієнтована на виконання ціннісно-сміслових, технологічних та процесуально-результативних функцій соціально-педагогічної діяльності.

Додатковим аргументом на користь формування готовності у майбутніх соціальних педагогів до роботи в означених установах є той факт, що відповідно до Державного галузевого освітнього стандарту спеціальності 6.010100 "Соціальна педагогіка" під час навчання бакалавр готується до виконання таких видів діяльності, як: навчально-виховної, діагностичної, реабілітаційної, корекційної, соціально-педагогічної. Таким чином, готувати майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до роботи у соціальних центрах матері і дитини необхідно ще зі студентської лави. На доцільність формування готовності майбутніх фахівців до роботи у цій сфері вказує і функціональний спектр професійної діяльності, а також перелік професійних умінь. Зокрема, аналітичні уміння передбачають вивчення особисті, передбачення і попередження життєвих криз клієнта, що безпосередньо вказує на необхідність формування готовності до профілактики раннього сирітства.

Зазначимо, що у 2003 р. Представництво благодійної організації "Надія і житло для дітей" в Україні за підтримки Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні створило перший заклад соціального захисту матерів з дітьми нового типу у м. Херсон – Херсонський міський Центр матері та дитини. Досвід практичної діяльності цієї установи довів ефективність його функціонування, а також довів необхідність створення таких закладів і в інших регіонах нашої держави.

Соціальні центри матері і дитини – це заклади, які призначені для тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку. Таким чином, можна констатувати, що основною метою діяльності центрів є запровадження нових форм соціальної підтримки жінок та запобігання відмові батьків від новонароджених дітей.

Як показує практика, до основних завдань Центрив належать:

- забезпечення першочергових потреб клієнтів на період вирішення їх складних життєвих обставин;
- надання соціальної, психологічної, юридичної підтримки матерям з метою подолання складних життєвих обставин;
- створення належних житлово-побутових умов для нормальної життєдіяльності матері та дитини й забезпечення дитині належного догляду без відокремлення від матері;
- підготовка матері з дитиною до успішної адаптації у суспільстві;
- створення сприятливих умов для розвитку дитини;
- захист прав та інтересів дітей і жінок, які там тимчасово проживають.

З практичного боку на центри покладені такі функції, як:

- проведення попередньої співбесіди з жінками та ознайомлення їх з правилами внутрішнього розпорядку;
- організація психологічної діагностики та надання психолого-педагогічної допомоги жінкам, що перебувають в акушерсько-гінекологічних, неонатологічних та педіатричних відділеннях;
- розробка конкретного плану соціального супроводу (визначення методів та форм роботи) осіб, які тимчасово проживають у центрі;
- проведення соціального інспектування (нагляд, контроль, аналіз та експертиза) умов проживання осіб після вибування із центру;
- допомога у виконанні індивідуальних програм адаптації, реабілітації та реінтеграції в соціум осіб, які тимчасово проживають у центрі;
- проведення обліку соціально-педагогічної роботи з особами, які тимчасово проживають у центрі, підготовка статистичних, інформаційних та аналітичних матеріалів, які належать до компетенції фахівців центру.

Зазначимо, що цільовими користувачами послуг центрів матері і дитини, безумовно, є матері з дітьми, у тому разі, коли існує ризик залишення дитини в установі (одинокі матері, неповнолітні, мами з дітьми, які постраждали від насилля); жінки на останніх місяцях вагітності, коли існує ризик, що вони залишать дитину після народження; матері і вагітні жінки, які зростали в інтернатних закладах (не готові до материнства, складний матеріальний стан). Таким чином, як показує наш власний досвід роботи, загальний соціальний портрет більшості клієнток центрів матері і дитини – це, в переважній більшості, молоді жінки, які мають середню освіту та випускниці інтернатних закладів, що мають недостатню кількість знань та практичних навичок піклування про власне здоров'я та здоров'я своєї дитини, а також у них є незадовільні матеріально-побутові умови для проживання та виховання дитини.

Для забезпечення належної діяльності центрів матері і дитини у їхній штат введено посаду соціального педагога. Саме на соціального педагога покладено такі функції, як: забезпечення ефективного виконання покладених на центр завдань щодо участі у реалізації державної молодіжної політики у сфері соціальної адаптації та підготовки до самостійного життя осіб з числа одиноких матерів, неповнолітніх матерів, що потрапили в складні життєві обставини. Відзначимо, що до основних службових обов'язків соціального педагога, який

працюватиме у центрі, належать: проведення соціально-психолого-педагогічної роботи щодо організації та запровадження нових форм соціальної підтримки жінок та запобігання відмові батьків від своїх новонароджених дітей, здійснення соціального супроводу; вплив на подолання особистих, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, надання необхідної консультативної, психолого-педагогічної допомоги; дотримання педагогічної етики, повага до особистості, захист її від насильства, пропаганда здорового способу життя; проведення групових та індивідуальних занять з метою корекції та реабілітації психоемоційного стану мешканців.

Соціальний педагог центру допомагає жінкам набути навичок догляду за дитиною, готує їх до самостійного ухвалення рішень щодо розв'язання своїх життєвих проблем. Тобто соціальний педагог вчить жінок захищати власні права і права своєї дитини, налагоджувати контакти з родичами, біологічним батьком своєї дитини, оформити документи для отримання соціальної допомоги, а також посилено допомагає у розв'язанні життєво важливих питань, надає підтримку у продовженні навчання, відвіданні професійних курсів.

Зазначимо, що ефективність і якість послуг, які надаються соціальними центрами матері і дитини, безпосередньо залежить від кваліфікованості персоналу, який працює у них, від здатності соціальних педагогів максимально повно забезпечувати потреби клієнтів. Тому вагомим значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності у таких закладах, яка передбачає інноваційні методики, що базуються на тренінгових формах роботи.

Висновки. Для розв'язання соціально-педагогічних завдань та реалізації своєї професійної діяльності майбутнього соціального педагога необхідно готувати ще зі студентської лави. Саме такий підхід допоможе фахівцеві соціально-педагогічної сфери стати професіоналом та кваліфіковано допомагати клієнтам центрів у розв'язанні соціальних та психолого-педагогічних проблем.

З метою попередження відмов від дітей раннього віку в Україні створюються установи нового типу – соціальні центри матері і дитини. Надзвичайно важливим завданням цих центрів є надання різних видів допомоги (соціально-педагогічної, психологічної, правової, медичної) клієнтам – жінкам на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерям з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнських обов'язків. В означених центрах жінки вчать доглядати за дітьми, отримують психологічну підтримку, супровід, проходять адаптацію до дорослого життя. Соціальний педагог може надати кваліфіковану соціальну, психолого-педагогічну допомогу клієнтам цих центрів. До такої діяльності майбутніх фахівців необхідно готувати під час навчання у вищих навчальних закладах.

Перспективи подальших наших публікацій будуть спрямовані на дослідження практичних механізмів підготовки студентів, що здобувають фах соціального педагога, до роботи з клієнтами центрів матері і дитини.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
2. Міщик Л. І. Вступ до спеціальності "Соціальна педагогіка" : навч. посібник / авт.-уклад. Л. І. Міщик, О. П. Демченко ; за заг. ред. Л. І. Міщик. – К. : Видавничий дім "Слово", 2013. – 328 с.
3. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.
4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
5. Соціальна педагогіка : навч. посібник / за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
6. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.